

СПРОБА ОФІЦЕРІВ СУМСЬКОГО ГУСАРСЬКОГО ПОЛКУ ЗВІЛЬНИТИ РОДИНУ ІМПЕРАТОРА МИКОЛИ ІІ З УВ'ЯЗНЕННЯ В ТОБОЛЬСЬКУ, ГРУДЕНЬ 1917 р. - ЛЮТИЙ 1918 р.

У статті на основі мемуарів К.Соколова, емігрантської і сучасної російської історіографії досліджується маловідома спроба сумських гусарів звільнити сім'ю імператора Миколи ІІ в грудні 1917 р. - лютому 1918 р. Здійснено аналіз причин і обставин, що завадили реалізувати дану спробу. З'ясовано її місце серед інших, подібних заходів.

Вбивство більшовиками царської сім'ї 17 липня 1918 р. - одна з трагічних подій у новітній російській історії. На сьогоднішній день накопичено досить великий обсяг літератури, присвяченої загибелі царської родини. Всебічно розглянуто багато аспектів цієї теми. Але залишаються у цьому питанні й "білі плями", однією з яких є спроба сумських гусарів врятувати сім'ю Миколи ІІ під час її ув'язнення у Тобольську. Дана тема показує, що долею імператора і його родини після зречення переймалися не лише особи, наближені до імператорської родини. До того ж спроба звільнення офіцерами Сумського гусарського полку імператорської родини в грудні 1917 р. - лютому 1918 р., в українській історичній науці ще не вивчалася, тому дане дослідження є актуальним і заслуговує на увагу вітчизняних істориків. Посилює актуальність і краєзнавчий аспект даного питання.

Метою даного дослідження є всебічний розгляд та аналіз спроби сумських гусарів врятувати імператора Миколу ІІ і його сім'ю в грудні 1917 р. - лютому 1918 р. Зокрема визначити, чому сумські гусари взялися за цю справу, з'ясувати причину їх невдачі.

Спроба організувати втечу царської сім'ї командиром 2-го Сумського гусарського ескадрону 1-ї кавалерійської дивізії стрілецького полку штабс-ротмістром Костянтином Соколовим на сьогодні залишається малодослідженим питанням. У багатьох роботах описуються спроби звільнення родини Миколи ІІ, але здебільшого ті, що були організовані більш відомими особами, наприклад, близькою подругою імператриці Анною Олександрівною Вирубовою. Лише у поодиноких дослідженнях згадується ім'я К.Соколова. Вперше інформація з даної проблеми з'являється у 1922 р., коли в емігрантському виданні "Архив русской революции" К.Соколов публікує власні спогади про намагання звільнити родину Миколи ІІ під час перебування її в Тобольську. Але у подальшому емігрантська історіографія практично ігнорує роботу К.Соколова. Не згадує про дані події і білогвардійський слідчий М.Соколов, який вів слідство по справі вбивства царської сім'ї у 1919-1924 рр. Лише на початку 1950-х років дана проблема піднімається в емігрантській історіографії. Так, відомий російський історик і політичний діяч С.П.Мельгунов у 1951 р. у своїй роботі, приділяючи увагу даному питанню, зазначив, що робота сумських гусарів по звільненню царської сім'ї була "єдиною, якщо не серйозною, то реальною спробою організувати втечу Миколи ІІ і його сім'ї" [6, с.250]. У 1954 р. в Буенос-Айресі з нагоди 300-ліття Сумського гусарського полку виходить книга "Сумские гусары 1651-1951" [10], в ній у контексті діяльності Сумського гусарського полку також докладно описується спроба звільнення царської сім'ї гусарами. У 2007 р. російський історик П.В.Мультатулі також описав спробу сумських гусарів звільнити царську сім'ю і повністю погодився зі словами С.П.Мельгунова [7]. В українській історіографії дане питання не вивчалася.

Штабс-ротмістр К.Соколов почав свою діяльність у Сумському гусарському полку в 1912 р. Після більшовицького перевороту, в листопаді (за іншими даними в грудні) 1917 р. він, залишивши фронт, який розпадався, прибув до Москви [7, с.216; 6, с.318]. У цей час тут діяла велика кількість антибільшовицьких організацій. На початку грудня К.Соколов і декілька офіцерів полку вступили до однієї з них. У середині того ж місяця його викликали до керівника цієї

організації - Полянського. Штабс-ротмістр отримав завдання підготувати та здійснити операцію з визволення экс-імператора і його родини [7, с.217]. К.Соколов погодився на виконання цього доручення. Тут же постала проблема підбору надійних людей для реалізації плану. К. Соколов запропонував для цього офіцерів свого полку [8, с.281].

Полянським був розроблений план, за яким царську сім'ю слід було спочатку вивезти до м. Троїцьк, який до цього часу повинен бути зайнятий оренбурзькими козаками отамана генерала Дутова. Для попередньої розвідки у район міст Єкатеринбург, Тюмень, Троїцьк і Омськ передбачалося відрядити 30 осіб. Цей загін мав очолити ротмістр Сумського гусарського полку Лопухін. Низка осіб, які служили у цьому ж полку з 1913-1915 рр., також увійшли до загону: штабс-ротмістри граф Борх, Берг, Яцинський, поручики Роменський, Водо і Яффа. Загін мав відправитися в призначені міста пізніше першої розвідувальної групи, спрямованої до Тобольську. Першу групу склали також троє сумських гусарів: штабс-ротмістр К.Соколов, поручики Д.Головін і Моравський [10, с.262, 319].

У своїх мемуарах К.Соколов охарактеризував особу Полянського як *“великого фантазера”*. Таке враження склалося у штабс-ротмістра тоді, коли під час передачі прокламацій союзу хоругвоносців і налагодження зв'язку з офіцерами, яких, зі слів Полянського, мало бути близько 400 осіб, а насправді виявилось менше 10 [8, с.281-282]. Це ледве не викликало у Соколова сумніви щодо можливості виконання поставленого завдання.

2 січня 1918 р. в лазареті на Яузькому бульварі відбулася зустріч К.Соколова з кур'єром із Тобольська - поручиком лейб-гвардії Московського полку Раєвським, який повідомив про повсюдні монархічні настрої у місті та запропонував свій план звільнення імператорської родини. Для цього до Тобольську була відряджена група К.Соколова у складі 4 чоловік (Соколов, Головін, Моравський і Раєвський) [10, с.263]. Головне завдання офіцерів полягало у спостереженні та налагодженні зв'язків із місцевими монархістами [6, с.251]. Соколов мав спостерігати за будинком, де утримувалася царська сім'я, встановити чисельність охорони, розташування постів. Моравський відповідав за транспорт для вивозу сім'ї. Головін здійснював розвідку на випадок захоплення телеграфу [8, с.282].

6 січня 1918 р. гусари відправилися в лазарет до керівництва організації. Тут вони отримали солдатське обмундирування і по 2 тис. рублів. Крім того, для них були виготовлені необхідні документи. Того ж дня група виїхала із Москви і 14 січня прибула до Тобольську. Ще у дорозі стало зрозуміло, що Раєвський не володіє ситуацією на місці, а його слова про могутні монархічні організації були перебільшенням. У Тюмені відряджені офіцери зіткнулися з тим, що не виявилось коней для переїзду у Тобольськ, хоча Раєвський описував іншу картину. Проблема виявилася і з пошуком житла в Тобольську. Згодом відбулося знайомство із старшим братом Раєвського. Повертаючись із цієї зустрічі на квартиру, вирішено було пройти повз будинок, де розміщувалася царська сім'я, щоб ознайомитися із нічною охороною будинку. Проте офіцерів помітив патруль.

16 січня 1918 р. почалося вивчення умов, у яких слід було виконувати завдання. У своїх мемуарах К.Соколов розмістив схему, де докладно окреслено місце розташування будинку з царською родиною, позначені зовнішні пости та приміщення солдатів. Було з'ясовано, що кількість військових, які займалися охороною цього т.зв. Будинку свободи, сягала 300-350 осіб із Гвардійської Стрілецької дивізії та близько 50 осіб місцевої команди.

Виходячи із з'ясованих обставин та уточнених даних, було остаточно доопрацьовано та погоджено план звільнення сім'ї Миколи II, за яким до міста мало прибути 30 осіб на чолі із Лопухінін та гардемарини для допомоги у реалізації плану. Було вирішено, що виконати поставлене завдання буде зручніше вночі - у цей час більшість охорони спала [8, с.284-284]. Все це надавало певні переваги звільняючим і давало змогу виграти трохи часу.

Разом з тим було з'ясовано, що населення ставилося до царя байдуже, а потужна монархічна організація, про яку розповідав у Москві Раєвський, становила 30 юнаків віком 10-17 років. Таким чином, група не отримала належної попередньої інформації і з цієї причини її завдання на місці ускладнювалося і змінювалося. Потрібно було вирішити проблему транспортування царської сім'ї, забезпечити надійних людей для реалізації плану.

Проблемним також було питання розміщення гардемаринів. Тобольськ для цього не підходив, оскільки містечко було невелике і кожна нова людина в ньому відразу ж помічалася. Але тобольський архієрей Гермоген порадив звернутися у жіночий монастир за 7 верст від міста і розмістити гардемаринів там.

Раєвський на зустрічі із Соколовим повідомляв, що вдалося ввійти у зв'язок із царем через духівника царської сім'ї. Він зазначив, що імператор погодився з планом звільнення, але за умови, що вивезені будуть усі, хто знаходиться при царській родині [8, с.286]. У мемуарах К.Соколов писав, що не повірив би цій розповіді, але умови імператора цілком відповідали його натурі.

Пізніше після відвідування жіночого монастиря брата Раєвські і група К.Соколова були заарештовані через звинувачення у спробі пограбувати монастир. Начальник розшукового відділу неофіційно повідомив, що висунуте звинувачення - лише привід, а насправді їх підозрюють у спробі викрасти царя [6, с.253; 8, с.287]. Тоді ж слідчий повідомив і про те, що спостереження за заарештованими велося з того часу, коли група офіцерів натрапила на патруль, проходячи вночі повз будинок, де утримували царя [8, с.287-288]. Це сталося 14 січня 1918 р. - у перший же день перебування в Тобольську. Можна припустити, що майже всі подальші дії загону офіцерів-гусарів були під постійним контролем. Групу було відпущено, але до неї приставили зовнішнє спостереження, яке невдовзі помітив К.Соколов.

1 лютого 1918 р. група у складі 30 осіб на чолі з Лопухіним прибула в район Єкатеринбург-Омськ. У Челябінську стало відомо, що Троїцьк ще 25 грудня 1917 р. взятий більшовиками. Взяття Троїцька і арешт К.Соколова та його офіцерів порушили попередній план звільнення царської родини. Прибуття гардемаринів відкладалося на невизначений час. Полянський не отримав потрібних коштів і наприкінці лютого 1918 р. було отримано вказівку з Москви повертатися назад [10, с.266]. На четвертий день після звільнення з-під арешту Соколов у їдальні "*Росія*" зустрівся із посланцем з Москви, який передав йому цю інформацію і наказ із центру. Наступного дня надійшов припис місцевої влади залишити м.Тобольськ протягом 24 год. Під час збирання до від'їзду група Соколова знову була заарештована і пробула під арештом понад місяць. У цей час виникла ідея за допомогою "*Союзу Фронтовиків*" провести більшовицький переворот у Тобольську. На думку офіцерів, очоливши його, у подальшому можна було врятувати царську сім'ю, використовуючи своє становище в середовищі більшовиків. Реалізувати цю ідею не вдалося, оскільки постановою місцевої ради сумським гусарам було наказано негайно залишити місто [10, с.266]. Цього разу офіцери залишили Тобольськ.

Вже у 1922 р., перебуваючи на еміграції, К.Соколов написав і опублікував свої мемуари. Підводячи підсумки, він зазначив: "*Нам, тим, що перебували на місці (Тобольськ), було видно, що наша мета була цілком здійсненою, але не вистачало організатора і засобів. Таких людей, як ми, для розвідки, інформації і бою знайшлися б сотні*" [8, с.292]. Але чи насправді це було так і яке місце відіграла дана спроба в історії визволення царської сім'ї? Як відомо, було декілька організацій і організаторів, які намагалися звільнити імператорську родину у різні періоди її арешту. Представник однієї з таких московських організацій А.В.Кривошеїн також був відряджений до Тобольська для з'ясування обстановки. Його група навіть збрала 250 тис. рублів на виконання поставленої мети. Але реальних заходів щодо звільнення імператора група так і не здійснила [9, с.134-140]. Далі фінансової допомоги не пішли і об'єднання Б.М.Соловйова та М.Є.Маркова [4, с.53-62]. Подруга імператриці М.Хитрово також приїздила до Тобольська, але одразу ж була вислана з міста.

З огляду на зазначене вище слід погодитися з тим, що спроба визволити родину Миколи ІІ, здійснена групою К.Соколова, була "*єдиною, якщо не серйозною, то реальною спробою організувати втечу*" [6, с.250]. У той час, як інші монархічні організації і групи лише теоретично розглядали можливість звільнення царської сім'ї, а головну увагу приділяли допомозі під час її арешту, щоб імператор і його родина якомога менше відчували тяготи ув'язнення, К.Соколов разом із офіцерами свого полку на місці почали реалізацію плану щодо звільнення імператора.

Ця спроба не була реалізована через низку причин, серед яких, на нашу думку, можна виділити наступні: нестача коштів; незадовільно виконана робота Раєвських щодо збору попередніх даних, необхідних для планування операції; взяття м.Троїцьк більшовиками; не зконсолідована робота монархічних організацій. Але ці причини не залежали від офіцерів Сумського гусарського полку. Група, відряджена до Тобольська, мала вести спостереження та налагоджувати зв'язки з місцевими монархістами, що й було виконано. Решта залежала від керівництва організації.

1. Болотин Л. Царское дело / Л.Болотин. - М., 1996. - 242 с.
2. Боткин П.С. Что было сделано для спасения Императора Николая II / П.С.Боткин // Русская летопись. - 1925. - №7. - С.205-223.
3. Буранов Ю. Гибель императорского дома / Ю.Буранов, В.Хрусталеv. - М.: Прогресс, 1992. - 352 с.
4. Дитерихс М.К. Убийство Царской Семьи и членов Дома Романовых на Урале / М.К.Дитерихс / [ред. П.И.Руднев]. - М.: Вече, 2008. - 512 с.
5. Марков С. Покинутая царская семья 1917-1918 / С.Марков. - Вена, 1928. - 438 с.
6. Мельгунов С.П. Судьба императора Николая II после отречения / С.П.Мельгунов. - Париж: EDITIONS, 1951. - 419 с.
7. Мультиатули П.В. Свидетельства о Христе до смерти. Екатеринбургское злодеяние 1918 г.: новое расследование / П.В.Мультиатули. - СПб.: Статис' Держава, 2007. - 784 с.
8. Соколов К. Попытка освобождения Царской Семьи / К.Соколов // Архив русской революции / [ред. С.А.Кондратов]. - М.: ТЕРРА, 1993. - С.280-292.
9. Соколов Н.А. Убийство царской семьи / Н.А.Соколов / [ред. Л.М.Анисов]. - М.: Советский писатель, 1990. - 365 с.
10. Сумские гусары 1651-1951. - Буэнос-Айрес, 1954. - 322 с.
11. Убийство царской семьи Романовых / [сост. Г.В.Соболева]. - Свердловск: Весть, 1991. - 272 с.
12. Хрусталеv В.М. Романовы. Последние дни Великой династии / В.М.Хрусталеv. - М.: АСТ, 2013. - 861 с.

References

1. Bolotin L. Carskoe delo / L.Bolotin. - M., 1996. - 242 s.
2. Botkin P.S. Chto bylo sdelano dlja spasenija Imperatora Nikolaja II / P.S.Botkin // Russkaja letopis'. - 1925. - №7. - S.205-223.
3. Buranov Ju. Gibel' imperatorskogo doma / Ju.Buranov, V.Hrustalev. - M.: Progress, 1992. - 352 s.
4. Diterihis M.K. Ubijstvo Carskoj Sem'i i chlenov Doma Romanovyh na Urale / M.K.Diterihis / [red. P.I.Rudnev]. - M.: Veche, 2008. - 512 s.
5. Markov S. Pokinutaja carskaja sem'ja 1917-1918 / S.Markov. - Vena, 1928. - 438 s.
6. Mel'gunov S.P. Sud'ba imperatora Nikolaja II posle otrenchenija / S.P.Mel'gunov. - Parizh: EDITIONS, 1951. - 419 s.
7. Mul'tatuli P.V. Svidetel'stvujja o Hriste do smerti. Ekaterenburgskoe zlodejanie 1918 g.: novoe rassledovanie / P.V.Mul'tatuli. - SPb.: Statis' Derzhava, 2007. - 784 s.
8. Sokolov K. Popytka osvobozhdenija Carskoj Sem'i / K.Sokolov // Arhiv russkoj revoljucii / [red. S.A.Kondratov]. - M.: TERRA, 1993. - S.280-292.
9. Sokolov N.A. Ubijstvo carskoj sem'i / N.A.Sokolov / [red. L.M.Anisov]. - M.: Sovetskij pisatel', 1990. - 365 s.
10. Sumskie gusary 1651-1951. - Bujenos-Ajres, 1954. - 322 s.
11. Ubijstvo carskoj sem'i Romanovyh / [sost. G.V.Soboleva]. - Sverdlovsk: Vest', 1991. - 272 s.
12. Hrustalev V.M. Romanovy. Poslednie dni Velikoj dinastii / V.M.Hrustalev. - M.: AST, 2013. - 861 s.

Олицкий В.А. Попытка офицеров Сумского гусарского полка освободить семью императора Николая II из заточения в Тобольске, декабрь 1917 г. - февраль 1918 г.

В статье на основе мемуаров К.Соколова, эмигрантской и современной российской историографии исследуется малоизвестная попытка сумских гусар освободить семью императора Николая II в декабре 1917 г. - феврале 1918 г. Сделан анализ причин и обстоятельств, которые препятствовали реализации данной попытки. Определено ее место среди других, подобных мероприятий.